

КОНСТИТУЦІЙНІ ГАРАНТІЇ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ

Забезпечення охорони прав і свобод людини і громадянина, зокрема й тих, що закріплені в Конституції, від злочинних посягань є першочерговим завданням Кримінального кодексу України (далі – Кодекс). Його правові положення, в разі вчинення злочинів матеріалізуються через відповідні рішення судів загальної юрисдикції, що дає підстави наголошувати на їх спрямованості не лише на охорону прав і свобод людини і громадянина, а й Конституції в цілому та інших законів шляхом притягнення винуватих осіб до кримінальної відповідальності, і як правило призначення покарання. Це вбачається, наприклад, зі статей 1, 109–119, 157–163 та низки інших положень Кодексу.

Немаловажну роль у забезпеченні прав людини кримінально-правовими засобами відіграє також Конституційний Суд України. За 15 років своєї діяльності (1997–2012) він розглянув 1278 справ, на підставі яких постановив 1176 актів (92 %), у тому числі 23 висновки (1,9 %) та 281 рішення (23,8 %). Проте суб'єкти права на конституційні подання та звернення порушували питання стосовно вирішення проблем кримінально-правового характеру лише у 37 справах (2,9 % від загальної кількості), у яких було прийнято 1 висновок (2,7 %) та 6 рішень (16,2 %). Не дивлячись на незначну кількість – соціальна цінність правових позицій, вироблених Судом у цих справах, є достатньо високою. Адже вони дали поштовх до проведення глибоких гуманістичних змін у галузі українського кримінального права.

До таких змін, у першу чергу, належить Рішення КСУ від 29 грудня 1999 року № 11-рп/99 у справі про смертну кару, яким визнано неконституційними положення статей 24, 58, 59, 60, 93, 190¹ Кодексу 1960 року.

Здійснюючи конституційний контроль цих положень, Суд обґрунтовано сформулював низку правових позицій стосовно основного природного права людини – права на життя. Він виокремив його ключові положення, вказавши, що воно є невід'ємним, невідчужуваним та непорушним, а відтак належить людині від народження і захищається державою; за змістом положень частини другої статті 22 Конституції держава, з одного боку, має обов'язок гарантувати конституційні права і свободи, насамперед право людини на життя, а з іншого – утримуватися від прийняття будь-яких актів, які призводили б до скасування конституційних прав і свобод; смертна кара як вид покарання суперечить статті 28 Конституції, відповідно до якої ніхто не

може бути підданий катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню; невід'ємне право кожної людини на життя нерозривно поєднано з її правом на людську гідність. Як основні права людини вони зумовлюють можливість реалізації всіх інших прав і свобод людини і громадянина і не можуть бути ні обмежені, ні скасовані (пункти 3, 6 мотивувальної частини Рішення).

Додатково КСУ обґрунтував гуманістичне спрямування заміни смертної кари довічним позбавленням волі в Рішенні від 26 січня 2011 року № 1-рп/2011 у справі за конституційним поданням Верховної Ради України та конституційним зверненням громадянина Савчука М. М. про офіційне тлумачення положень Кодексу 1960 року і ряду інших законів.

У пункті 6 мотивувальної частини цього акта зазначено, що довічне позбавлення волі є менш суворим видом покарання порівняно із смертною карою, тому що при його застосуванні забезпечується невід'ємне право на життя людини, яка вчинила особливо тяжкий злочин; засуджений до довічного позбавлення волі має можливість заміни названого покарання актом помилування на позбавлення волі на певний строк; особам, засудженим до довічного позбавлення волі, забезпечується можливість мати соціальні зв'язки у межах, визначених законом. Більше того, у разі виявлення підстав для перегляду справи існує реальна можливість для реабілітації особи, засудженої до довічного позбавлення волі, що виключається після виконання смертної кари.

Не менш суспільно важливим у забезпеченні кримінально-правової охорони прав і свобод людини є Рішення КСУ від 2 листопада 2004 року № 15-рп/2004 у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції положень статті 69 Кодексу 2001 року.

У цьому акті КСУ сформулював фундаментальні філософсько-правові позиції, спрямовані на удосконалення застосування кримінально-правових покарань шляхом реалізації принципу верховенства права, закріпленого в частині першій статті 8 Конституції. Зокрема, КСУ визначив: верховенство права – це панування права в суспільстві. Верховенство права вимагає від держави його втілення у правотворчу та правозастосовну діяльність, зокрема у закони, які за своїм змістом мають бути проникнуті передусім ідеями соціальної справедливості, свободи, рівності; право не обмежується лише законодавством як однією з його форм, а включає й інші соціальні регулятори, зокрема норми моралі, традиції, звичаї тощо, які легітимовані суспільством і зумовлені історично досягнутим ним культурним рівнем; справедливість – одна з основних засад права – є вирішальною у визначенні його як регулятора суспільних відносин, одним із загальнолюдських вимірів права; справедливість проявляється у рівності всіх перед законом, відповідності злочину і покарання, цілях законодавця і засобах, що обираються для їх досягнення; кате-

горія справедливості передбачає, що покарання за злочин повинно бути домірним злочину. Справедливе застосування норм права передусім означає недискримінаційний підхід, неупередженість; адекватність покарання ступеню тяжкості злочину впливає з принципу правової держави, із суті конституційних прав та свобод людини і громадянина, зокрема права на свободу, які не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією; закон не може ставити в більш несприятливе становище винних осіб, які вчинили злочини невеликої тяжкості, порівняно з винними особами, які вчинили більш тяжкі злочини; згідно з принципом індивідуалізації юридичної відповідальності при призначенні покарання суд має враховувати обставини справи (як ті, що обтяжують, так і ті, що пом'якшують покарання) щодо всіх осіб незалежно від ступеня тяжкості вчиненого злочину.

Ці правові позиції стали основою для визнання положень частини першої статті 69 Кодексу неконституційними в частині, яка унеможлиблювала призначення особам, які вчинили злочини невеликої тяжкості, більш м'якого покарання, ніж передбачено законом.

УДК 347.65 (043.2)

Коновал Н. Ю., старший викладач,
Національний авіаційний університет, м. Київ, Україна

ЩОДО ОКРЕМИХ ПРОБЛЕМНИХ ПИТАНЬ УКЛАДЕННЯ ТА ПОСВІДЧЕННЯ НОТАРІУСАМИ СПАДКОВОГО ДОГОВОРУ

Чинне цивільне законодавство визначає спадковий договір як договір, за яким одна сторона (набувач) бере на себе зобов'язання виконувати розпорядження другої сторони договору (відчужувача) і у разі смерті останнього набуває право власності на майно відчужувача [1].

За своєю правовою природою спадковий договір – це різновид договору про передання майна у власність. Такий договір укладається, змінюється або розривається за правилами, встановленими для договорів і виконується за правилами виконання зобов'язань, може бути визнаний судом недійсним з підстав, які визначають недійсність правочину. Спадковий договір за своїми правовими наслідками подібний до договору довічного утримання (догляду). Ці договори поєднує, перш за все те, що їх метою є передання майна у власність, яке пов'язане з фактом смерті однієї із сторін договору (відчужувача) [3].

Форма спадкового договору, як і договору довічного утримання – письмова з обов'язковим нотаріальним посвідченням. Основною відмінністю таких договорів є час виникнення у набувача права власності на майно, що є предметом договору. Так, якщо право власності за договором довічного